

POLITICKÉ VEDY / POLITICAL SCIENCES

Časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy, bezpečnostné štúdiá / Journal for Political Sciences, Modern History, International Relations, security studies

URL of the journal / URL časopisu: <http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk>

Author(s) / Autor(i): Norbert Kmeť
Article / Článok: „Iné“ nemusí znamenať nepriateľské
Publisher / Vydavateľ: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov – UMB Banská Bystrica / Faculty of Political Sciences and International Relations – UMB Banská Bystrica
DOI: <https://doi.org/10.24040/politickevedy.2021.24.1.113-134>

Recommended form for quotation of the article / Odporúčaná forma citácie článku:

Norbert Kmeť. 2021. „Iné“ nemusí znamenať nepriateľské. In *Politické Vedy*. [online]. Vol. 24, No. 1, 2021. ISSN 1335 – 2741, pp. 113-134. Available at: DOI: <https://doi.org/10.24040/politickevedy.2021.24.1.113-134>

By submitting their contribution the author(s) agreed with the publication of the article on the online page of the journal. The publisher was given the author's / authors' permission to publish and distribute the contribution both in printed and online form. Regarding the interest to publish the article or its part in online or printed form, please contact the editorial board of the journal: politicke.vedy@umb.sk.

Poskytnutím svojho príspevku autor(i) súhlasil(i) so zverejnením článku na internetovej stránke časopisu *Politické vedy*. Vydavateľ získal súhlas autora / autorov s publikovaním a distribúciou príspevku v tlačenej i online verzii. V prípade záujmu publikovať článok alebo jeho časť v online i tlačenej podobe, kontaktujte redakčnú radu časopisu: politicke.vedy@umb.sk.

„INÉ“ NEMUSÍ ZNAMENAŤ NEPRIATEĽSKÉ¹

„OTHER“ DOES NOT NECESSARILY MEAN HOSTILE

Norbert Kmet^{*}

ABSTRACT

The specific research on the issue "other" is not intensive currently of the present time. Usually more attention pay to conception enemy. The aim of the study is to point out that "other" does not always mean hostile. At the same time, one must bear in mind that the line between hostility and tolerance is not really clear enough. The author's intention is to clarify and document concepts such as "other", "the enemy", "identity", "we", "they", "minority" or "majority". "Other" is perhaps the most neutral term for describing something unacceptable, as I attempt to prove in the current study. Their analysis involves some degree of comparison and interpretation. The questions raised in the study are also a subject of research of political philosophy, among other disciplines. Without the description, explanation, interpretation of texts, i.e., processes that are indispensable for understanding and comprehension, one cannot arrive at a satisfactory outcome. I have attempted to offer a holistic view on the problem under discussion while providing the context, for such research is inseparable from man and his actions, as emphasised e.g. by Leo Strauss. Addressing this topic clearly demonstrates that conflict is part of any human action, including political activity.

Key words: other, enemy, identity, stereotype, history, tradition, politicians, political system

Úvod

Cieľom štúdie je poukázať na to, že „iné“ neznamená vždy nepriateľské. Treba si zároveň uvedomiť, že hranica medzi nevraživosťou a znášanlivosťou nie je skutočne dostatočne zreteľná. Autorovým zámerom je objasniť a dokumentovať pojmy, ako sú „iný“, nepriateľ, identita, „my“, „oni“, menšina,

^{*} Mgr. Norbert Kmet', CSc. pôsobí ako samostatný vedecký pracovník v Ústave politických vied, Slovenská akadémia vied v Bratislave, Dúbravská cesta č. 9, 841 04 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: Norbert.Kmet@savba.sk.

DOI: <https://doi.org/10.24040/politickevedy.2021.24.1.113-134>

¹ Vypracované v rámci projektu VEGA MŠVVaŠ SR – SAV *Obraz „Iného“ v slovenskej politike po roku 1989*, č. 2/0046/19.

väčšina a pod. S rozborom uvedených slov je tiež úzko spätá určitá miera ich komparácie a interpretácie. Výrazom „iný“ sa vari najneutrálnejšie pomenováva niečo neprijateľné, ako sa to snažím v texte preukázať. V štúdiu nastolené otázky sú predmetom výskumu napríklad aj politickej filozofie. Okrem vyššie uvedeného porovnávania je pritom možné aplikovať hermeneutické postupy. Bez deskripcie, vysvetlenia, interpretácie textov, čo okrem iného súvisí s pochopením a porozumením, sa nedá dopracovať k uspokojivému výstupu. (Martinkovič 2007; Marsh, Stoker 2002) Snažili sme sa o celostné poňatie zvoleného problému, a tiež poukázať i na súvislosti, keďže takéto bádanie nie je možné oddeliť od človeka a jeho konania, ako na to upozorňoval napríklad **L. Strauss**. (Strauss, 1995) Na spracovaní tejto témy je jasne demonštrované, že konfliktnosť je súčasťou akejkoľvek ľudskej aktivity, vrátane politickej. Vzhľadom na politické podmienky a formy vládnutia môže táto rozpornosť buď prispievať k celkovému spoločenskému pokroku, alebo spôsobovať regres.

Problematika „iného“ je súčasťou väčšiny textov zaradovaných či k politickej vede, či k ďalším spoločenským a humanitným odborom. „Iný“ je stále prítomný v politike, a preto by sa mal vnímať ako niečo prirodzené. Môžeme ho porovnávať napríklad aj s výrazom násilie, ktoré je tiež súčasťou dejín i politiky, čiže ľudského spoločenstva. (Arendtová, 1995) Pri spracovaní zvolenej témy sa častejšie stretávame s výstupmi zameranými na problematiku „nepriateľstva“, než na to „iné“, ktoré je spomínané, ale nie je primárnym cieľom bádania. Do tejto skupiny autorov si dovoľím zaradiť napríklad **S. Abraháma**, **V. Harleho**, **G. Kohlera**, **J. Krejčího**, či **T. Zálešáka**. V súvislosti s nepriateľstvom je sústredená pozornosť najmä na tvorbu **C. Schmitta**. Na ilustráciu spomeniem napríklad **Ch. Mouffeovú**, **P. Kaczorowského**, **J. F. Kervégana**, **R. Štefančíka**. Pojmy ako „iný“, „nepriateľ“ a pod. sú vždy zložkou výskumu týkajúceho sa politiky, vrátane radikalizmu a extrémizmu. V poslednom období sa tejto problematike venovali okrem iných **J. Bardovič**, **M. Garaj**, **J. Rataj**, **P. Struhár**, **N. Šimuneková**. Osobitnú pozornosť si zasluhujú podľa nášho názoru práce **R. Štefančíka**, a najmä jeho snaha etablovať interdisciplinárny výskum jazyka a politiky. Inšpiratívne sú i diela politických filozofov, politológov, sociológov, pričom nemožno opomenúť **H. Arendtovú**, **Z. Baumanu**, **E. Fromma**, **J. Habermasa**, **D. J. Levyho**, **Sokrata** a ďalších. Nevenujeme sa síce hodnoteniu ich diel, ale na ich základe poukazujeme na to, ako pracovali s pojmovým aparátom, ktorý je využívaný i v tejto štúdiu.

Každý konflikt si vyžaduje, aby bol rekognoskovaný v kauzálnej súvislosti. (Gáher, Marko, 2017; Bielik, Halas, Hanzel, Kosterec, Marko, Zouhar, 2016).

V akejkol'vek spoločnosti sú neustále spory a interpretujú sa rôzne. Prebiehajúci diskurz, pri ktorom sa často argumentuje konceptom verejného záujmu, môže poslužiť celkovému zhodnoteniu stavu spoločnosti napríklad v politickej oblasti. (Stankiewicz, 2003) Na základe rôznych diskusií o hľadaní skutočnej, jedinečnej pravdy o politike, histórii, identite a pod., alebo o tých „iných“, či o „nepriateľoch“ sa niekedy vyvodzujú závery o celospoločenskej kríze a nedôvere. Jej najčastejším vinnikom sú politickí reprezentanti štátu alebo predstavitelia jednotlivých politických strán. Tieto témy sú súčasťou predloženej štúdie a slúžia na vytvorenie kompaktniešieho celku, aj keď nemusia byť pre všetkých relevantné. Existuje k nim množstvo spoločenskovedných výstupov a na niektoré z nich sa odvolávame.

Politické udalosti sú väčšinou konfliktné a ich súčasťou je prirodzene nejaké napätie. Pri ich charakteristike sa využívajú napríklad opozitá a synonymá, ktoré ilustrujú okrem iného bohatosť vyjadrovacích prostriedkov v danom jazyku. Ich výber je pri popise politických tém obzvlášť dôležitý, pretože hranica medzi nevráživosťou a znášanlivosťou nie je skutočne dostatočne zreteľná, ako som už spomenul. Veľakrát ide o celé „sivé“ spektrum, ktorému málokto venuje pozornosť. Takýto priebeh nenávisť opisuje tiež filozof **Sokrates** vo svojej obhajobe pred súdom. (Platón, 1990) V akomkoľvek spore, nielen politickom, musia byť zaangažované minimálne dve strany. Každá z nich má svoju prezentáciu problému, a tým vlastnú pravdu. Je známe, že vzťah politikov, propagandistov a ďalších k pravde nebol nikdy príliš uspokojivý. Presvedčovanie alebo násilie môžu pravdu zničiť, ale nie nahradiť. Opakom pravdy je napríklad lož, klamstvo, nepravda, pričom vždy je cieľom úmyselné manipulovanie s nejakou skutočnosťou, faktom. V politike to ustavične slúži na dosiahnutie vlastných zámerov. (Arendtová, 2002; Zálešák 2007) Pod pravdou môžeme rozumieť aj to, že je to skutočne niečo nespochybniteľné a zhodné s poznáním, čiže aj tento pojem, ako každý iný, má podvojný charakter a ide o jeho zosúladenie s pravosťou. (Heidegger, 1993)

Od konkrétnej situácie a cieľa vždy závisí, či je druhá strana sporu označená dajme tomu za nepriateľa, agresora, protivníka, odporcu, oponenta, alebo je iba „iná“. Tieto výrazy však nie sú celkom jasne definované a ich výklady sú nejednotné, čo je v interpretačných vedách bežné. (Arendtová, 2002; Schmitt, 2007) Je nevyhnutné medzi nimi rozlišovať, pretože ten „iný“ je snáď najneutrálnejšie pomenovanie na označenie toho neprijateľného. Občas sa pripomína špecifickosť, napríklad medzi nepriateľom a „iným“. (Harle, 2000) Náležať ku konkrétnej skupine, ktorá sa označuje ako „my“, považuje filozof **G.**

Kohler nielen za prejav politickej jednoty, ale i za aktuálnejšie pomenovanie než nepriateľ. (Kohler, 2010) Vzhľadom na politické, a tiež ďalšie zámery niekoho v princípe dochádza k vedomému ostrakizovaniu „iného“ z nejakého prostredia. Netreba zabúdať ani na opačný význam označenia „iný“, ktorý nie je negatívny, ale slúži na určenie toho, čo máme spoločné. Ide o druhého, patriaceho k nám, vyznávajúceho teda naše spoločné hodnoty. Takisto nepriateľa môžeme podľa **D. Pastirčáka**, kazateľa Cirkvi bratskej, vnímať nielen negatívne, ale i pozitívne preto, lebo jeho pomocou vystupujeme „z neplodnej uzavretosti. Pomáha nám prelomiť našu osobnú či kolektívnu sebastrednosť.“ (Pastirčák, 2017, s. 85 – 86)

1. „INÝ“

V dialógu filozofa **Sokrata** s veštcom **Eutyfonom** je niekoľko dôkazov, ako sa vysporiadať s tým neprijateľným, totiž s „iným“, ktorého väčšina neprijíma, skrátka ktorý nevyhovuje osvedčeným politickým a spoločenským vzorcom správania a konania. O známej **Meletovej**² žalobe na **Sokrata** filozof svojmu partnerovi povedal, že toho, kto ju podal nepozná, ale ten sa pravdepodobne „*usiluje najprv nás vyničiť, pretože, ako vraví, kazíme mladý dorast; potom sa, prirodzene, chce postarať aj o starších ľudí, a tak mu bude musieť byť mesto vďačné za premnohé veľmi veľké dobrodenia, ako sa to dá očakávať pri mužovi, ktorý začína svoju vec takýmto spôsobom.*“ (Platón, 1990, s. 315) Nielen **Sokrates**, ale aj **Eutyfon** patril k tým „iným“, nenávideným, pretože Aténčanom hovoril to, čo sa im nepočúvalo dobre, a jeho predpovede sa vždy naplnili. Fakt, že nepatril k väčšine, ale k menšine, teda k „iným“, potvrdil tiež svojim rozhodnutím podať žalobu na svojho otca za zabitie človeka, aj keď neúmyselné. Nerozlišoval spoločenské ani politické postavenie osoby, ani jej zámožnosť, ale v jeho ponímaní bol dôležitý skutok, ako taký. Podanie žaloby považoval za jediný správny postup, lebo „*zbožné je práve to, čo teraz robím.*“ (Platón, 1990, s. 319) Týmto svojim rozhodnutím potvrdil nielen to, že prináleží k „iným“, ale aj to, že nerobí rozdiel medzi obeťami násilia. (Platón, 1990; pozri aj Záležák, 2014)

Každá osoba si, mimo vlastnej rodiny, slobodne vyberá takú skupinu ľudí, ktorá jej vyhovuje. Z tohto vyplýva, že ďalšie odmieta, avšak nemusí ich percipovať ako nepriateľské, ale len ako „iné“. Nie je možné vylúčiť vzájomné reflektovanie, ale nemusia komunikovať, z čoho vyplýva absencia spoločných záujmov. Zároveň sa potvrdzuje potreba jasne sa diferencovať od toho „iného“. Treba tiež vedieť rozpoznať, či sa jeden celok cíti ohrozený druhým a vice versa.

² Okrem Meleta napadli Sokrata aj Anytos a Lykon. (Platón, 1990, s. 347)

Voľba niekam patriť dokazuje slobodné rozhodovanie, čiže existenciu slobody. Je nevyhnutná, avšak nedá sa z toho vyvodiť záver o neredukovateľnej slobode. Ide o politickú slobodu, ktorá je považovaná za súčasť ľudskej spoločnosti a jej histórie. Opakom je ontologická sloboda. (Levy, 1993) Slobodné rozhodnutie jednotlivca, s kým bude koexistovať, je bezpodmienečné, lebo potrebuje vedomie, že niekam patrí. Dobrovoľne sa podriaďuje určitým pravidlám a takto sa zbavuje vlastnej voľnosti. (Fromm, 1993) Akákoľvek spoločnosť do určitej miery obmedzuje osobnú slobodu. (Schumpeter, 2004) Od ľudského jestvovania túto slobodu nie je možné oddeliť a vníma sa negatívne ako oslobodenie sa od niečoho. (Fromm, 1993) Osoba sa neustále obmedzuje a prispôsobuje celku. Potrebuje k životu nejaké spoločenstvo a nepochybuje sa o aristotelovskej obci, teda polis a zoon politikon.

Subjektívne, čiže individuálne rozhodovanie nespočíva len na vyznávaných politických ideách, ktoré môžu korešpondovať s celospoločenskými mravnými princípmi. Dôležité je uvedomiť si nielen spojitosť jedinca a vybranej skupiny, ale tiež jeho vzťah so sebou samým. (Mannheim, 1991) Bez tejto duality totiž nie je možná individuálna existencia. Každý človek má vlastne svojho vnútorného partnera, ktorého nie je možné prepustiť ani sa ho zbaviť. Ide o permanentný dialóg s vlastným „ja“. Na jednej strane je to rozdvojenie, ale na druhej strane zostáva celistvosť jednotlivca. Prebiehajúcim vnútorným dialógom sa dospieva k určitým rozhodnutiam jednotlivca, avšak **H. Arendtová**, uznávaná politická filozofka, upozorňovala na potrebu nenarušiť *„integritu svého partnera; kdyby k tomu mělo dojít, není pochyb, že bych tím přišla o veškerou schopnost myslet.“* (Arendtová, 2002, s. 214) **Sokrates** sa vo svojej obrane pred súdnym tribunálom zmienil o dvojitých žalobcoch, ktorých mal. Prví boli tí, čo ho obžalovali, a druhí boli anonymizovaní a zaradoval k nim tých, čo o ňom rozširovali reči, ktoré sponchyňovali jeho povesť. Vo verejnej obhajobe sa venoval obom skupinám, avšak pri tejto druhej mal problém, lebo *„nikoho z nich totiž nemožno ani sem priviesť, ani usvedčiť z nepravdy, a ja som pri svojej obrane nútený akoby s tieňom bojovať a usvedčovať, hoci mi nikto neodpovedá.“* (Platón, 1990, s. 342)

Dvojice antagonistických slov „my“ – „oni“, „priateľ“ – „nepriateľ“ a pod. prirodzene prináležia do politického slovníka a používajú sa tiež v každej humanitnej a spoločenskej vede. V slovenskom jazyku, tak ako v mnohých iných, nie je špecifikovaný obsah pojmu politika, ktorého súčasťou sú i spomínané výrazy, ako sú „iný“, nepriateľstvo a pod. V anglickom jazyku sa používajú vo vzťahu k politike tri výrazy, a to polity, policy, politics. (Štefančík, Dulebová, 2017; Koper, 2017; Fiala, Schubert, 2000) Slovo nepriateľ sa vníma vo všeobecnosti

jasnejšie než ten „iný“, pretože je výslovne spájaný s niečím pre nás neakceptovateľným, totiž ohrozujúcim. (Williams, 2003) Zmieňovaný „iný“ nemá v tomto prípade také negatívne konotácie ako nepriateľ, pretože chýba priama súvislosť zničiť tú druhú skupinu, lebo zámerom toho „iného“ je dosiahnuť koexistenciu. Je obťažné indikovať, ako som už uviedol, kde je tá hranica, keď sa môže ten „iný“ začať považovať za nebezpečie pre ďalších. Netreba však zabudnúť na potrebu každého spoločenstva mať presne stanovené, čo vytvára jeho kolektívnu jednotu, akými prostriedkami vie nielen dokázať, ale aj obrániť spoločné ciele a hodnoty, či je jeho „jednota schopná rozpoznať a zvládať ‚nepriateľov‘ ako takých.“ (Kohler, 2010, s. 92) Zároveň vznikajú rozporné situácie, keď jedinec, resp. skupina nepodporuje určité aktivity vykonávané najvyšším celkom, v tomto prípade štátom, ktorý na nich intenzívne participuje. V oveľa väčšej miere sa to prejavuje napríklad pri medzinárodných športových podujatiach. (Lord, 1999)

Môžeme ďalej vychádzať z ustálených stereotypov, čiže z predstáv o tom „inom“ v určitom kolektíve. (Krekovičová, 2005) Na zobrazenie vzťahu k „inému“ sa dajú aplikovať už spomínané pojmy menšina a väčšina. Relevantné sú v tomto prípade tiež otázky kto, koho, kde a kedy diskriminuje, lebo tvrdenia oboch strán si zvyčajne odporujú. V týchto prípadoch sa často vyskytuje verbálne alebo fyzické násilie, útoky. Závisí tiež od toho, v akej spoločenskej vrstve ku konfliktu došlo, a ako sa napríklad medializoval a, samozrejme, politizoval. K slovám priradeným k tomu „inému“ prináleží i kritika, ktorá sa tiež hojne používa a jej význam sa zvykne znejasňovať. Jej radikálnejšia forma obyčajne speje k bodu, keď ju už považujeme za formu nepriateľstva. Osoby, ktoré prezentujú napríklad kritiku pluralitného politického systému, môžeme schematicky rozdeliť do dvoch skupín. Jednu tvoria tí, čo nemajú väčšinou záujem o aktívne pôsobenie v politike. Ak v nej sú, tak „sa pohybujú na okrajoch politického spektra.“ (Abrahám, 2002, s. 98) Do druhej skupiny zaraďujeme radikálne, extrémistické a populistické politické strany a takýchto jednotlivcov. Niektoré z nich majú i zastúpenie v parlamente, ale nimi hlásané názory sú rázne odmietané ostatnými politikmi a relevantnými politickými stranami. (pozri napr. Kubát, 2016; Mihálik, 2019; Müller, 2018; Štefančík, Hvasta, 2019; Štefančík, Lidák, 2017; Vasiľková, Androvičová, 2019) Rovnako propagandu môžeme pridať k týmto výrazom, keďže jej cieľom je vytvoriť najčastejšie negatívny obraz o tom „inom“, čiže o druhom. (Brhlíková, 2018) Zároveň je zámerom vytvárať o sebe nielen v spoločnosti pozitívny náhľad.

Zodpovedať jasne, kto má problém s „iným“, môže sa zdať triviálne, a zároveň komplikované. Tí, ktorí prezentujú zreteľnú nenávisť, čiže odmietavý postoj k odlišnému, väčšinou majú buď oprávnený, alebo domnelý strach z niečoho neznámeho. Vylúčiť „iné“ z vlastného prostredia a takto dosiahnuť celospoločenský konsenzus je niekedy jednoduché, ale ostáva neistota a obava z toho, do kedy bude takýto vytúžený stav trvať. Na podobné rozpoloženie upozorňoval napríklad **Sokrates** aténskych občanov vo svojej Obrane, keď im predpovedal, že sa blíži čas, keď budú „mať zľú povest' a tí, čo budú chcieť haniť našu obec, vás obvinia, že ste usmrtili **Sokrata**, múdrego človeka – tí ľudia totiž, ktorí vás budú chcieť tupiť, iste budú o mne hovoriť, že som múdry, aj keď nie som.“ (Platón, 1990, s. 361) Nevylučuje sa však ani vznik takej situácie, keď sa stane v určitej formácii vnímanie „iných“, čiže cudzích „ako užitočných účastníkov sociálneho styku, a nie v prvom rade ako potenciálnych nepriateľov.“ (Kohler, 2010, s. 99) Vychádza sa z toho, že klasické delenie na my verzus oni, národný a medzinárodný nemá v súčasnosti veľký zmysel, pretože v ére globalizácie sa stráca jeho význam. (Kreuzzieger, 2010) Multikulturalizmus mal slúžiť na potláčanie delenia spoločnosti, avšak opak je pravdou. Tento koncept odmietajú najmä tí, čo sa hlásia k tradičným, čiže konzervatívnym hodnotám. Podporujú ich tiež politici bez ohľadu na to, k akému politicko-ideovému prúdu sa hlásia. Majú okrem iného obavu z likvidácie tradícií, a preto očakávajú, že štát presadí ich ochranu. (Bělohradský, 2010) **V. Bělohradský**, politický filozof, zdôrazňuje rozdiel medzi multikulturálnou a multirasovou spoločnosťou. (Bělohradský, 2009)

K pojmom, ktoré vyhraňujú v spoločnosti a v politike to „iné“ patrí, samozrejme, identita. Podobne ako pri vyššie prezentovaných výrazoch je jej jasná definícia sporná. (Marušiak, Ferencová, 2005; Harle 2000) Dosiahnuteľný je súzvuk v tom, že ide o slobodné rozhodnutie jednotlivca a že je prirodzené mať niekoľko identít, a tie sú premenné. (Kusá, 2005) Základ identity je však nemenný, pretože ho každý človek čerpá z rodinného prostredia, tak ako rodný jazyk. Môže jedno aj druhé neskôr odmietnuť, ale „stopy ponese až do své smrti.“ (LEVY, 1993, s. 54) Individuálna identita je vždy súčasťou určitej kolektívnej, pričom existuje pocit vlastnej, ktorá musí mať schopnosť vymedzovať sa voči iným. (Kuzior, 2010; Ujházyová, 2010; Bělohradský, 2010) Identita vždy znamená niečo konkrétne a vyjadrujeme ňou, „kým sme a kým chceme byť.“ (Habermas, 1999, s. 137) Každá osoba má viacero identít, ale jej celistvosť sa dosahuje len pomocou politických konfliktov. (Škabraha, 2010a) Významovo blízka je tiež identifikácia, čiže stotožnenie sa s niečím a niekým. (Šmihula 2005) Ďalší autori navrhujú používať slová, ako sú kategorizácia, zhodnosť, prípadne

spojitosť. (Findor, 2005) Odmietavý prístup k používaniu výrazu identita má napríklad sociológ **J. Kiliás**, podľa ktorého nie je jasné, či sa má vzťahovať na jednotlivca alebo na kolektív. (Krivý, 2006) Politické skúsenosti – získané nielen po roku 1989 – dokazujú, že každé spoločenstvo potrebuje národnú identitu, aj keď neprirodzenú, čiže umelú. Politológ **Ch. Lord** sa pozastavil nad tým, „že nikdo vážne neuvažuje o možnosti nemít vôbec žiadnu národnú identitu.“ (Lord, 1999, s. 159) Priznáva však potrebu vyššej, t. j. skupinovej identity. Príslušnosť k štátnemu útvaru pravdepodobne viac platí pre etnicky homogénne než pre multietnické štátne celky. Nestotožnenie sa so štátom, ktorého je daný jednotlivec občanom, nemusí bezprostredne súvisieť len s väčšinovým komunikačným jazykom, ale môže mať rôzne dôvody: napríklad chýbajúci pocit nadradenosti, alebo aj atraktivita nejakej nad(pseudo)národnej identity. (Lord, 1999) Prostredníctvom identity je možné deklarovať aktívnu obranu demokratických princípov. Sociológ a politik **F. Gál** tvrdí, že sa bude vždy zasadzovať za to, aby každý mohol byť sám sebou. Sú však identity, s ktorými nechce mať nič spoločné, a to s extrémistickými, proti ktorým verejne vystupuje. **P. Zajac**, literárny vedec a politik, uvažoval i nad tým, ako by bránil nielen vlastnú identitu, ale i toho druhého pred tými, ktorí bezdôvodne na ňu útočia. Priznal, že sa mu to „ani po rokoch nedarí.“ (Gál, Zajac, 2004, s. 81)

2. Nepriateľ

Politický mysliteľ **C. Schmitt** pripomínal, že ak chceme určiť, kto je nepriateľ, nemôžeme voči nemu prechovávať žiadne sympatie. Zároveň zdôraznil nevyhnutnosť chápať vzťah priateľ – nepriateľ „v jejich konkrétnom, existenciálnom smyslu.“ (Schmitt, 2007, s. 28) Neuznával v tomto prípade žiadnu politickú korektnosť, lebo treba priznať skutočnosť, „že se národy seskupují na základě protikladu přítele a nepřitele.“ (Schmitt, 2007, s. 28) Okrem spisu Pojem politična sa tomuto problému venoval aj v diele Teória partizána. Filozof **H. Ottman** na základe tohto diela interpretuje **C. Schmittov** pojem nepriateľa niekoľkými spôsobmi, pričom považuje za nevyhnutné „odlišit ‚absolutního nepřitele‘ rasového a třídního nepřítelství od ‚relativního‘ nebo ‚konvenčního‘ nepřitele starého evropského mezinárodního práva, oba pak od ‚skutečného nepřitele‘.“ (Ottmann, 1993, s. 76) Pojem nepriateľ je často bez adresného významu. (Krejčí, 2007) Skutočne nie je problém ho zneužiť, lebo „vyjadruje čisto štrukturálny fakt, ktorý sa neviaže na materiálne, svetonázorové odlišnosti.“ (Kohler, 2010, s. 92) Interpretácia priateľ – nepriateľ závisí okrem iného od toho, či ju chápeme v rámci

jedného celku a pritom neberieme na zreteľ existujúce rôzne pnutia, vychádzajúce napríklad z politických, ekonomických a spoločenských záujmov jednotlivcov alebo skupín. Argumentuje sa väčšinou filozofom **Platónom**, ktorý hovoril o tom, že vojna sa vedie len s barbarmi, ktorí sú prirodzení nepriatelia Grékov. Ozbrojené konflikty medzi Helénmi považoval za povstanie, vzburu alebo občiansku vojnu. Nepriateľ je ten, kto ohrozuje celok vojensky. **C. Schmitt** to ilustroval taktiež na bojoch, ktoré prebiehali medzi kresťanskou Európou a Osmanskou ríšou. Pri akomkoľvek narábaní s lexikálnym významom označenia nepriateľ si treba uvedomiť, koľkými synonymami disponuje v danom jazyku, a či sa v ňom rozlišuje medzi súkromným a verejným nepriateľom. Je to podľa **C. Schmitta** dôležité z dôvodu predchádzania nesprávnym explikáciám spomínaného slova. (Schmitt, 2007) Nepriateľ je teda niekto „iný“, cudzí a zároveň pôsobí záhadne. (Škabraha, 2010a) Nie je pokladaný za človeka a cieľom je zničiť ho. (Barša, 2010) Vždy je len verejný nepriateľ. V Evanjeliu podľa Matúša a v Evanjeliu podľa Lukáša sa pripomínajú Ježišove slová „*milujte svojich nepriateľov*“, ktorými nie je vhodné podľa **C. Schmitta** argumentovať, pretože tento výrok sa netýka politických nepriateľov. (Schmitt, 2007, s. 29) K nepriateľom treba cítiť nenávisť, čo vychádza z hebrejského prostredia a z výroku „*Milovať budeš svojho blížneho a nenávidieť budeš svojho nepriateľa.*“ (Pastirčák, 2017, s. 83) Ježišove slová z tohto vychádzajú, avšak v Evanjeliu podľa Matúša sa uvádza: „*Milujte svojich nepriateľov, [dobrorečte tým, ktorí vás preklínajú, čiňte dobre tým, ktorí vás nenávidia], a modlite sa za tých, ktorí vás prenasledujú [a vám sa protivia].*“ (Kniha Novej zmluvy, 1997, s. 7)

Pri rôznych konfliktoch sa nutne operuje najčastejšie so slovom nepriateľ a obyčajne sa rozlišuje medzi individuálnym a kolektívnym nepriateľom. Malo by sa napríklad sledovať, či sa konkrétny spor odohráva na vnútropolitickú scénu v politickom režime považovanom za pluralitný alebo za autoritatívny, či za totalitárny. Z tohto vyplýva potreba odpovedať napríklad na otázky, kto, kde a ako pristupuje k otvorenému, resp. k latentnému konfliktu. V autoritatívnych a totalitárnych režimoch sú osoby prejavujúce iný názor často označené za nepriateľov režimu a sú vystavené rôznym formám diskriminácie a perzekúcie zo strany vládnucej moci. Existujú oveľa väčšie pochybnosti o transparentnosti a opodstatnenosti represívnych zákrokov voči oponentom. (pozri napr. Balík, Kubát, 2004) Na základe používaného politického jazyka a spôsobov prezentovania politických názorov, opatrení a pod. je možné identifikovať, k akým politickým ideám inklinuje napríklad konkrétna osoba a politická strana. Čím viac sa zdôrazňuje napríklad demokracia, sloboda a pod. s prívlastkami, tým je

pravdepodobne vyššia miera sympatií k nedemokratickým formám vlády. Pomocou takýchto zistení sa dá určiť, ako reprezentanti politických síl pristupujú a chápu to „iné“, než sú oni. Politický spor v pluralitnom systéme môže prerásť napríklad do absolútneho odmietania spolupracovať s nejakou politickou stranou, keď táto deklaruje permanentné nepriateľstvo voči tomuto zriadeniu, jeho predstaviteľom a osobám prejavujúcim iný názor. Existujú prípady, keď sa vyjadrovaným politickým stanoviskám následne venujú orgány činné v trestnom konaní.

V prípade medzinárodného rozporu je tiež prvoradá zistiť, prečo vznikol, medzi kým, čiže kto sú jeho aktéri a kto z nich má silnejšie postavenie, napríklad v danom regióne. Postoj je determinovaný i tým, aké vzťahy so štátmi, ktoré sú v konflikte, udržuje ten-ktorý štát, či výzva na upokojenie situácie bude akceptovaná, aká humanitárna pomoc je potrebná a pod. Prihliada sa prirodzene aj na formu politického zriadenia, kto a koho označil za nepriateľa, a aké konzekvencie z toho vyplývajú napríklad pre všetkých zainteresovaných. Výsledkom môže byť dlhodobý konflikt. Ideálom je vždy svet bez nepriateľov a agresí. K tomuto stavu sa má dospieť napríklad politikou preventívnych vojen, čiže nedovoliť nepriateľovi ohroziť individuálne alebo kolektívne záujmy konkrétnych štátov. Táto taktika presadzovaná USA je porovnávaná s doktrínou zadržovania. V súčasnosti je naďalej otáznou, ako zabezpečiť koexistenciu s potencionálnym nepriateľom tak, aby nedošlo k vzájomnej likvidácii. (Barša, 2010, pozri aj Krejčí, 2009)

Delenie nepriateľa na vonkajšieho a na vnútorného patrí ku klasickému, avšak nie ideálnemu typu rozčlenenia. V každom režime existujú oponenti, závisí ale od toho, ako môžu prejaviť svoj názor. V liberálnej demokracii sú možnosti vyjadriť sa bez následkov pre jednotlivca najslobodnejšie. **S. Abrahám**, politológ, k tej vonkajším nepriateľom zaraďuje nacistov, komunistov, nacionalistov a náboženských fundamentalistov. Druhú skupinu predstavuje vnútorný nepriateľ, avšak v jeho ponímaní ide skôr o vnútorného kritika, pretože v tomto kontexte sa mu zdá tento názov primeranejší, lebo vnútornému kritikovi ide o reformu, a nie likvidáciu existujúceho politického systému. Zároveň **S. Abrahám** pripúšťa možnosť, že vonkajší nepriateľ sa stane vnútorným, dôjde k ich splynutiu a k zmene cieľa, ktorým už bude nahradenie pluralitného systému iným. V súlade s platným právom by však demokratické zriadenie malo disponovať prostriedkami na elimináciu nárastu skupín vyvolávajúcich vedome nepriateľstvo a nenávisť voči iným, či už spoločenským, sociálnym a ďalším skupinám osôb. Liberálna demokracia bude skutočne ohrozená vtedy, „ak

väčšina začne vyznávať nejakú totalitnú ideológiu“, čo by viedlo k likvidácii alebo k odmietnutiu pluralitného politického systému. (Abrahám, 2002, s. 97) V opisovanom prípade sa však neuvažuje o násilnej zmene demokratického režimu na totalitárny, či autoritatívny. Politológ **R. Štefančík** a lingvistka **I. Dulebová** pripomínajú, že pre radikálne, extrémistické a populistické politické strany má výraz vnútorný nepriateľ jasný význam. Sú doň zaradení všetci tí, ktorí s týmito zoskupeniami odmietajú spolupracovať nielen na politickej úrovni. Vnútorným nepriateľom je pre nich ten „iný“ politik, ako aj Róm, imigrant a pod. Pri imigrantovi dochádza ale kuž uvedenému splynutiu vnútorného a vonkajšieho nepriateľa. (Štefančík, Dulebová, 2017) Potreba udržať negatívny obraz o niekom sa lepšie dosahuje verbálnym spôsobom, pretože použitím fyzickej alebo inej sily vynaloženej na zlikvidovanie nepriateľa môže viesť k opačnému efektu, a to k vytvoreniu obeť, či martyra. (Brhlíková, 2018)

3. Radikalizmus, extrémizmus, populizmus, a to „iné“ a nepriateľské

Každý konflikt sa musí skončiť tak, že má víťaza, aj keď občas iba relatívneho. Nikto totiž nechce patriť k porazenej strane. Za neúspech je vždy zodpovedná tá iná osoba, skupina a môže byť konkrétna alebo abstraktná. Súčasne sa prezentujú tiež zaručené návody, ako dospieť k úspešnému zvládnutiu situácie, pričom nechýbajú podmieňovacie vyjadrenia typu „keby sme mohli, tak by sa urobilo“, a často obsahujú tiež vyhrážania „keď budeme mať moc, tak uvidíte, tak urobíme“ a pod. Takéto výroky sú väčšinou formulované v množnom čísle, aby sa vzbudila jasná polarita „my“ a „oni“, čiže „iní“. Ich súčasťou sú nešpecifikované temné sily, ktoré zabraňujú realizácii prezentovaných návodov na zlepšenie situácie v spoločnosti. Kategória nepriateľ je premenná, čiže prispôbuje sa momentálnym potrebám jeho používateľa. Zároveň tí, ktorí sú obviňovaní z niečoho negatívneho musia, resp. mali by odmietnuť obvinenie a nevyvolať zdanie slabšieho. Súčasťou pocitu ohrozenia je okrem iného strata dôvery v politickej a spoločenskej oblasti, čo pramení z absentujúcej komunikácie. (Zálešák, 2014) Dialóg tiež nezaručuje automaticky dohodu, ale vždy sa pozitívne hodnotí, napriek tomu, že niekedy ide len o monológy. Významnú rolu pritom zohráva používaný slovník, ktorý je zvyčajne dichotomický. Reč politika je v prvom rade adresovaná jeho podporovateľom a potvrdzuje spoločnú identitu. Výslovne sa vyhraňuje voči svojmu oponentovi, čiže

tomu „inému“. Každý takýto politický prejav má zreteľne pozitívny význam pre „svojich“ a stigmatizujúci pre tých „iných“. (Štefančík, Dulebová, 2017)

Pri hodnotení rôznych vyjadrení osôb a politických síl zaradovaných k radikálom, k extrémistom alebo k populistom je rozhodujúce správne určiť, či naplňajú skutkovú podstatu trestného činu. Radikalizácia verbálnych prejavov je neustále zaznamenávaná a vždy patrí k politickým aktivitám. Súčasťou tohto posudzovania je aj to, kde, kto a ako konkrétny výrok predniesol. (Štefančík, Dulebová 2017; Štefančík, 2016) Otázka teda znie: ide o serióznú kritiku niečoho, alebo o úmysel upútať pozornosť na niečo, resp. na niekoho? Takýto počin môže mať za cieľ vyvolať nenávisť, čiže jasne rozlíšiť, kto sme my, a tí „iní“ sú proti nám. V prípade, že je výrok evidentne na hranici zákonnosti, zvykne sa argumentovať aj nevslovenou mienkou, ale vždy overenou mlčiaca väčšinou. Neustále však rozlišujeme, či nejaké vyjadrenie bolo zverejnené v médiách, alebo ho rozširuje určitá skupina osôb v rámci svojich aktivít na konkrétnej sociálnej sieti; či takáto informácia patrí napríklad do kategórie hoax, fake news, alebo ku konšpiračným teóriám, o ktorých sa i v súčasnosti diskutuje. O politikoch a ich aktivitách sa málokedy uvedie niečo pozitívne. Vyplýva to aj z toho, že každý sa chce mať dobre, neberúc ohľad na fakt, že nedokonalosť je prirodzená a túži sa po ideálnych podmienkach. Politické aktivity môžu vyvolať „*nenávisť tých, čo v nedokonalých inštitúciách nevidia výzvu na zlepšenie, ale nepriateľa, ktorého treba zničiť.*“ (Zálešák, 2014, s. 243) Radikalizmus má rôznorodé podoby a patrí k nim aj perfekcionizmus. (Krištof, 2007)

Rôznym výpovediam, ktoré sa zdajú napríklad väčšine „iné“, treba venovať pozornosť aj napriek častým argumentom, že ak by neboli reflektované, tak by sa na ne zabudlo. Zaoberať sa nimi je potrebné z toho dôvodu, aby sa nevníмали postupne ako štandardné. Napriek tomu sa však radikálnejšie vyjadrenia často stávajú súčasťou slovníka tých politikov, ktorí sa zaraďujú k neextrémnym bez ohľadu na to, či sú z vládnucej alebo opozičnej politickej strany. Takéto ich verbálne prejavy súvisia tiež s klesajúcou dôverou voličov k demokratickým politickým stranám. Voliči sa začínajú viac spoliehať na tie politické strany, ktoré sú zaradované najmä ku kartelovým alebo k niche parties. (pozri napr. Blings, 2020; Hynčica, Šarovec, 2018; Kmo, 2017; Kubát, 2010; Marušiak, 2017)

U politických aktérov je bežné zdôrazňovanie dialógu, či vzájomnej komunikácie. Všetci si totiž uvedomujú, že len prostredníctvom nich je možné predísť absolútnemu zlyhaniu politiky. (Zálešák, 2014) Extrémnu formu násilia predstavuje vojna, v ktorej sa likviduje všetko cudzie. (Zálešák, 2014; Bauman, 1995) Vo vojnovom stave je nepriateľ konkrétny a, prirodzene, rozpoznateľný.

Dochádza v ňom k jeho fyzickej likvidácii a je „*bytostnou negáciou jiného bytí.*“ (Schmitt, 2007, s. 33) V akomkoľvek konflikte sa najčastejšie tá druhá strana označuje za nebezpečného protivníka. Tento protivník, nepriateľ je klasifikovaný rôzne. Nepriateľ je ten, koho treba zničiť, lebo údajne je zodpovedný za nejaký neúspech. Predstavuje napríklad všetko zlé, a teda aj absolútnu nedôveru. (Pick, 1993; Harle, 2000; Krejčí, 2007) U politikov, ale aj u ich priaznivcov často registrujeme nenávisť voči ich oponentom, ktorá môže prerásť do otvoreného, či skrytého nepriateľstva. Takýto stav „*zjednocuje a mobilizuje masy oveľa efektívnejšie než láska.*“ (Zálešák, 2014, s. 93) V pluralitných spoločnostiach stranícko-politické zápasy vyvolávajú niekedy atmosféru nepriateľstva, a to najmä vo vzťahu vládnuca moc verzus opozícia. Falošné obvinenia sú ich súčasťou, keď sa má dosiahnuť – či už individuálny, alebo kolektívny – nespochybniteľný úspech za každú cenu. Príkladov v histórii je skutočne dostatok, vrátane súdu so **Sokratom** a jeho následné odsúdenie na smrť. (Zálešák, 2014)

Záver

Delenie indivíduí sa neprejavuje vždy rovnako jasne. Známe členenie na „*my*“ a „*oni*“, hľadanie toho „*iného*“ sa stáva aktuálnym najmä pri cielených záujmoch, zmenách alebo nebezpečenstvách, ktoré sú nastoľované v spoločnosti. Odvolávanie sa v týchto prípadoch, ako to bolo v súvislosti s migračnou krízou, na tradičné hodnoty podporí u časti spoločnosti spolupatričnosť k niečomu lepšiemu, vyššiemu, ale je to vždy dočasný stav. Politické strany to, prirodzene, využijú na získanie nových podporovateľov. (Dalberg, 2017) Sprievodným znakom takýchto politických, spoločenských, ale aj kultúrnych procesov môže byť snaha oslabiť niektorý z uplatňovaných princípov pluralitnej spoločnosti. Bežné je odvolávanie sa na históriu. Má sa takto dokázať, či je konkrétne spoločenstvo schopné spomienkou si odpykať utrpenie a nespravodlivosť spôsobenú predchádzajúcimi generáciami. História spolu s tradíciou tvoria významnú zložku identity. (Habermas, 1999) Každý historický celok sa správa k tým „*iným*“ rôzne a záležalo to od vtedajších podmienok. Od vylúčovania až po určitú akceptáciu. Poznanie alebo neznalosť, uvedomovanie si alebo neuvedomovanie si týchto dejov z politickej histórie ovplyvňuje naše porozumenie súčasným problémom z akejkolvek oblasti a iným ľuďom mimo nás. V spoločnosti neexistuje taký zákon, ktorý by nevymedzoval určitú skupinu. Zároveň však obsahuje univerzum, na základe ktorého sa porovnáva s okolím, čím sa dokazuje otvorenosť voči svetu.

(Škabraha, 2010a) Politizácia histórie je súčasťou každej, nielen európskej spoločnosti. Rozdiel spočíva v tom, na aké obdobie sa v konkrétnom štáte pritom zameriavajú, a či z prijatých legislatívnych noriem je evidentné odmietanie jasne pomenovaných, väčšinou totalitárnych režimov. (pozri napr. Dinuš, 2010)

V ktoromkoľvek spoločenstve je deklarovaná snaha o politickú jednotu. Prírodzene, každý politický subjekt si ju v pluralitnom systéme predstavuje tak, že práve on bude neustále určovať smerovanie vývoja v spoločnosti a že bude pretrvávajúť jeho väčšinová politická podpora voličov. V totalitárnom režime je jasne dané, kto a ako určuje politické, spoločenské, hospodárske, kultúrne, sociálne a ďalšie ciele, a tým aj reálneho alebo imaginárneho nepriateľa. Zároveň sa predpokladá pôsobenie nejakého oponenta. Vždy záleží na konsenze, ale tento sa nemusí dosiahnuť aj preto, lebo nie vždy väčšina rozumie tomu, s čím má vysloviť súhlas. (Škabraha, 2010a) Ak v pluralitnom systéme určitá téma vyvoláva dlhšiu dobu politicko-spoločenskú napätie, nemusí byť jasné, kto bude vinníkom neúspechu a aká taktika sa zvolí na útoky proti nemu, samozrejme tak, aby sa posilnili pozície najsilnejšej vládnej alebo opozičnej politickej sily. Uvažovanie v kategórii „iný“ je zložitejšie než je v kategórii „nepriateľ“, ako už bolo naznačené, pretože nie je možné sa voči nemu jasne vymedziť v prípade, ak zainteresovaní uznávajú približne rovnaké hodnoty. V stredoeurópskom prostredí legitimacy sa vychádza stále z uvádzaného rozčlenenia na „naši“ a „iní“. (Škabraha, 2010b) Delenie každého celku minimálne na spomínané dve skupiny „je, zdá sa, lidské povaze vlastní. Na sociální úrovni se to převádí do morální polohy.“ (Lord, 1999, s. 159) Nepriateľstvo, rôzne formy bojov a ďalšie akty, ktoré nie je možné vyhlásovať za humanitné, boli predsa súčasťou vzájomných vzťahov už medzi starogréckymi bohmi, ako sa o tom hovorí medzi **Sokratom a Eutyfronom**. (Platón, 1990)

Rozdeľovanie spoločnosti na skupiny je názornou ukážkou toho, že jav či hodnota sú preferovanejšie, takže správnejšie, keď s tým vyjadruje súhlas väčšina. Nemôžeme vylúčiť, že časť osôb sa zaraďuje k „inému“ len preto, aby demonštrovala svoj momentálny nesúhlas s niečím, najčastejšie s tradičnými hodnotami alebo s presadzovanou vládou politikou. Rozhodujúca majorita však nemusí mať pravdu, avšak získava pri uplatnení demokratických princípov väčšiu časť moci, t. j. vládu. Používanie spomínaných pojmov treba skutočne veľmi dobre zvážiť, lebo existuje množstvo dôkazov o ich zneužití na vyvolávanie a realizovanie zbytočného napätia, resp. utrpenia ľudí. Stále je aktuálne to, čo vyčítal **Sokrates** aténskym občanom, že sa viac starajú o hmotné statky, slávu a pocty než „o rozum, pravdu a dušu.“ (Platón, 1990, s. 353) Tí, čo rozhodovali

o **Sokratovom** spore, pravdepodobne nepochopili, o čo mu išlo, ale ich pokoj si vyžadoval to „iné“ zahubiť, aby nebolo zrkadla, čiže kritiky ich konania.

Ako vnímať a používať nielen v politickej vede to „iné“ je skutočne problematickejšie než v prípade „nepriateľa“. Všetky zmieňované výrazy, súvisiace s týmito dvoma, sa prelínajú. V politickom systéme, a to nielen v pluralitnom, ale vo všetkých, čo sa hlásia k určitému humanizmu, by malo byť „iné“ prijateľnejšie než „nepriateľ“ aj vzhľadom na hlásenie sa k demokratickým zásadám vládnutia, pretože primárne ide o obranu človeka. (pozri napr. Sartre 1997; Wright, 2001) V deklarovaných snahách o nastolenie tolerantnej spoločnosti by malo byť „iné“ uprednostňované v politickom slovníku na úkor „nepriateľského“. Politickí aktéri na dosiahnutie vlastných cieľov využívajú väčší verbálny jasný útok na konkurentov, lebo je to jednoduchší spôsob ako získať podporu voličov, a tak aj silnejšiu mocenskú pozíciu. Slovné spojenie „politický zápas“ skôr vyvoláva dojem, že konkurent o moc je „iný“ a nie je cieľom zničiť ho, a to na rozdiel od „politického boja“, čo už jasne vypovedá, že ten druhý je „nepriateľ“ a treba ho zlikvidovať. Politici si málokedy uvedomujú, že ich slovné prejavy môžu podstatne napomáhať radikalizáciu spoločnosti a kreovanie netolerantnej atmosféry. Súvisí to i s často kritizovanou bezideovosťou demokratických politických subjektov.

Literatúra:

- ABRAHÁM, S. 2002. Pokus o analýzu slovenskej spoločnosti alebo Koniec šedej zóny. Bratislava: Kalligram 2002. 264 s. ISBN 80-7149-486-0
- ARENDTOVÁ, H. 2002. Mezi minulostí a budoucností. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2002. 262 s. ISBN 80-85959-92-5
- ARENDTOVÁ, H. 1995. O násilí. Praha: ISE 1995. 78 s. ISBN v knihe neuvedené
- BALÍK, S. – KUBÁT, M. 2004. Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů. Praha: Dokořán 2004, 168 s. ISBN 80-86569-89-6
- BARDOVIČ, J. 2019. Krajná pravica v kontexte volebného správania a volebných systémov. In MIHÁLIK, J. (ed.): Storočie českej a slovenskej krajnej pravice 1918 – 2018. Bratislava: IRIS 2019. ISBN 978-80-8200-052-1
- BARŠA, P. 2010. Život s nepřitelem. In Bělohradský, V. et al.: *Kritika depolitizovaného rozumu: úvahy (nejen) o nové normalizaci*. Všeň: Grimmus 2010. ISBN 978-80-902831-6-9
- BAUMAN, Z. 1995. Úvahy o postmoderní době. Praha: Sociologické nakladatelství 1995, 165 s. ISBN 80-85850-12-5

- BĚLOHRADSKÝ, V. 2010. Postkomunistický manifest. In Bělohradský, V. et al.: *Kritika depolitizovaného rozumu: úvahy (nejen) o nové normalizaci*. Všeň: Grimmus 2010. ISBN 978-80-902831-6-9
- BĚLOHRADSKÝ, V. 2009. Společnost nevolnosti. Eseje z pozdější doby. Praha: Sociologické nakladatelství 2009, druhé vydání, opravené a doplněné. 370 s. ISBN 978-80-7419-007-0
- BIELIK, L. – HALAS, J. – HANZEL, I. – KOSTEREC, M. – MARKO, V. – ZOUHAR, M. 2016. Slovník metodologických pojmů. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2016. 136 s. ISBN 978-80-223-4276-6
- BLINGS, S.: Niche Parties and Social Movements: Mechanism of Programmatic Alignment and Party Success. In: *Government and Opposition: An International Journal of Comparative Politics*, Volume 55, 2020, Issue 2, ISSN 1477 - 7053 online, s. 220 – 240. Dostupné na internete <https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/B7B8EBC61B87772750FC25C25A4C9B35/S0017257X18000180a.pdf/div-class-title-niche-parties-and-social-movements-mechanisms-of-programmatic-alignment-and-party-success-div.pdf>; <https://doi.org/10.1017/gov.2018.18>
- BRHLÍKOVÁ, R. 2018. Démonizácia nepriateľa v 21. storočí. In Štefančík, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie. III*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM 2018. ISBN 978-80-225-4528-0
- DALBERG, D. 2017. Europolitika Slovenskej republiky v kontexte migračnej krízy: význam politickej kultúry. In Poláčková, Z. – Brhlíková, R. (eds.): *Národnoštátne záujmy v post-integračnom období*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre 2017. ISBN 978-80-558-1246-5.
- DINUŠ, P. 2010. Vyrovnávanie sa s minulosťou? Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV 2010, 136 s. ISBN 978-80-224-1164-6
- FIALA, P. – SCHUBERT, K. 2000. Moderní analýza politiky. Uvedení do teórií a metod policy analysis. Brno: Barrister & Principal 2000. 170 s. ISBN 80-85947-50-1
- FILIPEC, O. – GARAJ, M. 2019. Prevencia radikalizácie a pravicového extrémizmu. In MIHÁLIK, J. (ed.): *Storočie českej a slovenskej krajnej pravice 1918 – 2018*. Bratislava: IRIS 2019. ISBN 978-80-8200-052-1
- FINDOR, A. 2005. Čo je „identita“? In Marušiak, J. – Ferencová, M. (eds.): *Teoretické prístupy k identitám a ich praktické aplikácie*. Zborník zo seminára. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV 2005. ISBN 80-224-0843-3

- FROMM, E. 1993. Strach ze svobody. Praha: Naše vojsko 1993. 160 s. ISBN 80-206-0290-9
- GAHÉR, F. – MARKO, V. 2017. Metóda, problém a úloha. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2017. 192 s. ISBN 978-80-223-4242-1
- GÁL, F. – ZAJAC, P. 2004. 1 + 1. Bratislava: Petrus 2004, 144 s. ISBN 80-88939-83-6
- HABERMAS, J. Dobiehajúca revolúcia. Bratislava: Kalligram 1999, 208 s. ISBN 80-7149-280-9
- HARLE, V. 2000. The Enemy with a Thousand Faces: the Tradition of the Other in Western Political Thought and History. Westport, Conn. – London: PRAEGER 2000. 232 s. ISBN 0-275-96141-9
- HEIDEGGER, M. 1993. O pravde a Bytí. Praha: Mladá fronta v spolupráci s nakladateľstvom Vyšehrad 1993. 80 s. ISBN 80-204-0416-3
- HYNČICA, P. – ŠÁROVEC, D.: Slovenské politické strany optikou konceptu novosti. In *ACTA FF ZČU*, ročník. 10, rok 2018, číslo 2-3, ISSN 2336 – 6346 (on-line), s. 7 – 34, Dostupné na internete: <http://actaff.zcu.cz/export/sites/ffacta/files/archiv/2018/Acta-FF-c-2/po-kapitolach/1.-Slovenske-politicke-strany-optikou-konceptu-novosti-Pavel-Hyncica-a-Daniel-Sarovec.pdf> <https://doi.org/10.24132/actaff.2018.10.2-3.1>
- JANKOLA, M. – ŠIMUNEKOVÁ, N. 2019. Médiá a krajná pravica. In MIHÁLIK, J. (ed.): Storočie českej a slovenskej krajnej pravice 1918 – 2018. Bratislava: IRIS 2019. ISBN 978-80-8200-052-1
- KACZOROWSKI, P. Carl Schmitt: Positionen and Begriffe. The Difference between Politics and the Political. In: *Studia Polityczne*, 2019, sv. 47, č. 4, s. 11 – 29. ISSN 1230 – 3135. <https://doi.org/10.35757/STP.2019.47.4.01>
- KERVÉGAN, J. F. 2015. Co s Carlem Schmittem? Praha: OIKOYMENH 2015. 239 s. ISBN 978-80-7298-197-7
- Kniha Novej zmluvy. Evanjelium podľa Matúša. In *Biblia*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius 1997. 882 s.; 300 s.; ISBN 80-7140-182-X
- KOHLER, G. 2010. Ethnos, demos, národ. O realite politických konštruktov. In Karul, R. – Sťahel, R. – Toman, M. (eds.). *Identita – diferenciacia*. Zborník príspevkov zo 4. slovenského filozofického kongresu. Bratislava: SFZ pri SAV – FiÚ SAV 2010, ISBN 978-80-9790303-1-5. Dostupné na internete http://www.sfz.sk/zborniky/2010_Identita_a_diferencia.pdf
- KOPER, J. Apologia pro politica Scientia. In *Politické vedy*, ročník 20, rok 2017, číslo 1, ISSN 1338 – 2741, s. 11 – 33. Dostupné na internete:

- <<http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk/archiv-vydani/2017/1-2017/jan-koper.html>>.
- KREJČÍ, J. 2007. Dialog s nepřítelem o nepřátelství a míru. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě 2007, 143 s. ISBN 978-80-7368-406-8
- KREJČÍ, O. 2009. Zahraniční politika USA. Praha: Professional Publishing 2009, 440 s. ISBN 978-80-86946-68-9
- KREKOVIČOVÁ, E. 2005. Sociálna/kolektívna pamäť a stereotypy: K niektorým metodologickým a terminologickým problémom. In Marušiak, J. – Ferencová, M. (eds.): *Teoretické prístupy k identitám a ich praktické aplikácie*. Zborník zo seminára. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV 2005. ISBN 80-224-0843-3
- KREUZZIEGER, M. 2010. Globalizace a transkulturní obrat. In Karul, R. – Šťáhel, R. – Toman, M. (eds.). *Identita – diferenciacia*. Zborník príspevkov zo 4. slovenského filozofického kongresu. Bratislava: SFZ pri SAV – FiÚ SAV 2010, ISBN 978-80-9790303-1-5. Dostupné na internete http://www.sfz.sk/zborniky/2010_Identita_a_diferencia.pdf
- KRIŠTOF, P. 2007. Politické ideológie a spoločenská realita. In ZÁLEŠÁK, T. – KRIŠTOF, P. – MARTINKOVIČ, M.: *Politická filozofia a politická veda. Výber aktuálnych problémov*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave 2007. ISBN 978-80-8082-165-4
- KRIVÝ, V. 2006. Dominantné kolektívne identity na súčasnom Slovensku. In Krivý, V. – Danglová, O. *Svet mnohých „MY a ONI“*. *Kolektívne identity na súčasnom Slovensku*. Bratislava: Centrum excelentnosti SAV 2006, 186 s. ISBN 80-85544-50-4
- KRNO, S.: Nastáva koniec dominancie tradičných politických strán? In *Politické vedy*, ročník 20, rok 2017, číslo 1, ISSN 1335 - 2741, s. 34 – 46. Dostupné na internete: <<http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk/archiv-vydani/2017/1-2017/svetozar-krno.html>>.
- KUBÁT, M. 2016. Úvod do studia populismu. In Kubát, M. – Mejstřík, M. – Kocian, J. (eds.): *Populismus v časech krize*. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum 2016. ISBN 978-80-246-3439-5
- KUBÁT M. 2010. Politická opozice v teorii a stredoevropské praxi (vybrané otázky). Praha: Dokořán 2010, 200 s. ISBN 978-80-7363-285-4
- KUSÁ, Z. 2005. Metodologické otázky výskumu premien kolektívnych a osobnostných identít. In Marušiak, J. – Ferencová, M. (eds.): *Teoretické prístupy k identitám a ich praktické aplikácie*. Zborník zo seminára. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV 2005. ISBN 80-224-0843-3

- KUZIOR, A. 2010. Globálny kaleidoskop identity. In Karul, R. – Sťahel, R. – Toman, M. (eds.). *Identita – diferencia*. Zborník príspevkov zo 4. slovenského filozofického kongresu. Bratislava: SFZ pri SAV – FiÚ SAV 2010, ISBN 978-80-9790303-1-5. Dostupné na internete http://www.sfz.sk/zborniky/2010_Identita_a_diferencia.pdf
- LEVY, D. J. Politický rád. 1993. Praha: Sociologické nakladatelství 1993. 163 s. ISBN 80-901424-4-3
- LORD, Ch. 1999. Politika. Praha: Karolinum nakladatelství Univerzity Karlovy 1999, 188 s. ISBN 80-7184-744-5
- MANNHEIM, K. 1991. Ideologie a utopie. Přednášky a eseje. Bratislava: ARCHA 1991, 357 s. ISBN 80-7115-022-3
- MARSH D. – STOKER G. (eds.) 2002. Theory and Methods in political Science. Second Edition. Basingstoke: Palgrave Macmillan 2002. ISBN 0-333-94855-6
- MARUŠIAK, J.: Political entrepreneurs as a challenge for the party system in Slovakia. In: *Czech Journal of Political Science*, ročník 24, rok 2017, číslo 2, ISSN online 1805 – 9503, s. 179 – 200, Dostupné na internete: https://www.politologickycasopis.cz/userfiles/file/2017/2/Polcas_2017_2_pp_179-200.pdf <https://doi.org/10.5817/PC2017-2-179>
- MARUŠIAK, J. – FERENCOVÁ, M. 2005. Úvod. In Marušiak, J. – Ferencová, M. (eds.): *Teoretické prístupy k identitám a ich praktické aplikácie*. Zborník zo seminára. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV 2005. ISBN 80-224-0843-3
- MARTINKOVIČ, M. 2007. Význam a štatút politickej vedy. In ZÁLEŠÁK, T. – KRIŠTOF, P. – MARTINKOVIČ, M.: *Politická filozofia a politická veda. Výber aktuálnych problémov*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave 2007. ISBN 978-80-8082-165-4
- MIHÁLIK, J. 2019. Politický extrémizmus: kontext, koncepcie a jeho vymedzenie v Českej a Slovenskej republike. In MIHÁLIK, J. (ed.): *Storočie českej a slovenskej krajnej pravice 1918 – 2018*. Bratislava: IRIS 2019. ISBN 978-80-8200-052-1
- MOUFFE, Ch. 1993. The Return of the Political. London – New York: Verso 1993. 156 s. ISBN 0-86091-660-X; Dostupné na internete https://monoskop.org/images/c/cb/Mouffe_Chantal_The_Return_of_the_Political.pdf
- MÜLLER, Jan-Werner. 2018. Čo je populizmus? Krásno nad Kysucou: Absynt – Kalligram 2018. 140 s. ISBN 978-80-89916-38-2
- OTTMANN, H. 1993. Carl Schmitt. In BALLESTREM, K. – OTTMANN H. (eds.). *Politická filosofie 20. stoley. Praha: ISE 1993. ISBN 80-85241-52-8*

- PASTIRČÁK, D.: Pohostinnosť ako milovanie nepriateľa. In *Studia Aloisiana*, ročník 8, rok 2017, číslo 1, ISSN 1338 – 0508, s. 81 – 86. Dostupné na internete http://studiaaloisiana.tftu.sk/wp-content/uploads/2017/03/Pastir%C4%8D%C3%A1k_2017_1.pdf
- PICK, T. M. 1993. Obrazy nepriateľa. In Kováč, D. (ed.): *História a politika III. Bratislavské sympóziu 1992*. Bratislava: Česko-Slovenský výbor Európskej kultúrnej nadácie 1993. ISBN 80-85681-03-X
- PLATÓN. 1990. Dialógy I. Bratislava: Tatran, 1990. 928 s. ISBN 80-222-0125-1 (zv. I)
- RATAJ, J. 2019. Česká a slovenská krajná pravica 1918 – 1989. In MIHÁLIK, J. (ed.): *Storočie českej a slovenskej krajnej pravice 1918 – 2018*. Bratislava: IRIS 2019. ISBN 978-80-8200-052-1
- RATAJ, J. 2019 a. Česká a slovenská krajná pravica po roku 1989. In MIHÁLIK, J. (ed.): *Storočie českej a slovenskej krajnej pravice 1918 – 2018*. Bratislava: IRIS 2019. ISBN 978-80-8200-052-1
- SARTRE, J-P. 1997. Existencializmus je humanizmus. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1997. 95 s. ISBN 80-220-0775-7
- SCHMITT, C. 2007. Pojem politična. Brno – Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury – OIKOYMENH 2007. 124 s. ISBN 978-80-7325-107-9 (CDK); ISBN 978-80-7298-127-4 (OIKOYMENH)
- SCHUMPETER, J. A. 2004. Kapitalismus, socialismus a demokracie. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2004. 470 s. ISBN 80-7325-044-6
- STANKIEWICZ J. W. 2003. Politická teorie a současný svět. Klasické koncepty ve věku relativismu. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2003. 212 s. ISBN 80-7325-014-4
- STRAUSS, L. 1995. Eseje o politické filosofii. Praha: ISE 1995. 111 s. ISBN v knihe neuvedené
- STRUHÁR, P. 2019. Podpora radikálnych riešení žiakmi základných a stredných škôl. In INTERPOLIS '19. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela: Belianum 2019. ISBN 978-80-557-1677-0
- ŠKABRAHA, M. 2010a. Kritika politického rozumu. In Bělohradský, V. et al.: *Kritika depolitizovaného rozumu: úvahy (nejen) o nové normalizaci*. Všeň: Grimmus 2010. ISBN 978-80-902831-6-9
- ŠKABRAHA, M. 2010b. (Neo)normalizace. In: Bělohradský, V. et al.: *Kritika depolitizovaného rozumu: úvahy (nejen) o nové normalizaci*. Všeň: Grimmus 2010. ISBN 978-80-902831-6-9

- ŠMIHULA, D. 2005. Príslušnosť k impériu – zabúdaná oblasť identity. In Marušiak, J. – Ferencová, M. (eds.): *Teoretické prístupy k identitám a ich praktické aplikácie*. Zborník zo seminára. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV 2005. ISBN 80-224-0843-3
- ŠTEFANČÍK, R. – HVAŠTA, M. 2019. Jazyk pravicového extrémizmu. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM 2019, 268 s. ISBN 978-80-225-4642-3
- ŠTEFANČÍK, R. – DULEBOVÁ, I. 2017. Jazyk a politika. Jazyk politiky v konfliktnnej štruktúre spoločnosti. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM 2017. 193 s. ISBN 978-80-225-4414-6
- ŠTEFANČÍK, R. – LIĐÁK, J. 2017. Priateľ a nepriateľ. Jazyk pravicového extrémizmu. In Štefančík R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie. II*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM 2017. ISBN 978-80-225-4424-5
- ŠTEFANČÍK, R. 2016. Politický jazyk. Ako ho definovať? In Štefančík, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM 2016. ISBN 978-80-225-4292-0
- ŠTEFANČÍK, R. 2012. Uvažovanie o politike (nielen) v nemecky hovoriacom prostredí. Trnava: Slovenská spoločnosť pre regionálnu politiku 2012. 315 s. ISBN 978-80-969043-4-1
- UJHÁZYOVÁ Michaela: Identita morálneho subjektu a sociálny rámec zodpovedania sa. In Karul, R. – Šťahel, R. – Toman, M. (eds.). *Identita – diferenciacia*. Zborník príspevkov zo 4. slovenského filozofického kongresu. Bratislava: SFZ pri SAV – FiÚ SAV 2010, ISBN 978-80-9790303-1-5. Dostupné na internete http://www.sfz.sk/zborniky/2010_Identita_a_diferencia.pdf
- VASILKOVÁ, A. – ANDROVIČOVÁ, J.: Príčiny nárastu podpory pravicového radikalizmu a extrémizmu na Slovensku: príklad politickej strany Kotleba-LSNS. In *Central European Journal of Politics*, ročník 5, rok 2019, číslo 1, ISSN, 2464-479X (online), s. 72 – 83. Dostupné na internete http://www.cejop.cz/wp-content/uploads/2019/09/2019_Vol-05_No-01_Art-05_SK_LSNS.pdf
- WILLIAMS, M. C.: Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics. In *International Studies Quarterly*, vol. 47, 2003, no. 4, ISSN 1468 – 2478, s. 511 - 531. <https://doi.org/10.1046/j.0020-8833.2003.00277.x>
- WRIGHT. G. H. von. 2001. Humanizmus ako životný postoj. Bratislava: Kalligram 2001. 160 s. ISBN 80-7149-363-5
- ZÁLEŠÁK, T. 2014. Obec v kríze. Malé pozvanie do politickej filozofie a sprievodca stavmi živočícha politického. Kraków – Trnava - Bratislava:

Spolok Slovákov v Poľsku – Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave – Kalligram 2014. 280 s. ISBN 978-83-7490-777-4

ZÁLEŠÁK, T. 2007. Vybrané problémy modernej politickej vedy a jej filozofické východiská. In ZÁLEŠÁK, T. – KRÍŠTOF, P. – MARTINKOVIČ, M.: Politická filozofia a politická veda. Výber aktuálnych problémov. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave 2007. ISBN 978-80-8082-165-4